



## "Så Farligt subjektivt!"

Eva-Helen Ulvros Turun yliopistossa 23.11.2001



Lundin yliopiston historioitsija, viime syksynä myös August-palkinnosta Ruotsissa ehdolla ollut fil. dr **Eva-Helen Ulvros** vieraili 23.11.2001 Turun yliopistossa. Kulttuurihistorian oppiaineessa toimiva tutkimusprojekti "**Kirjoittaen maailmalle**" sekä Suomen historiassa toimiva Sukupuolihistorian opintopiiri olivat kutsuneet hänet kertomaan uudesta kirjastaan. Samana päivänä pidettiin myös kirjeisiin liittyvä miniseminaari: Ulvros alusti kirjeisiin liittyvistä metodisista kysymyksistä ja kolme historian laitoksen jatko-opiskelijaa esitteli väitöskirjoihinsa liittyvää kirjemateriaalia. Seuraavassa arvioidaan Eva-Helen Ulvrosin tuore teos.

### Maarit Leskelä-Kärki

## Elämäkertoista, naisten välisestä ystävydestä ja kirjeistä

- Elämän kerronta
- Kirjoittava nainen
- Naissuhteita
- "Så farligt subjektivt." Kirjeet historioitsijan hyppysissä
- Kirjallisuus

### Elämän kerronta

Teoksessaan *Sophie Elkan. Hennes liv och vänskapen med Selma Lagerlöf* Eva-Helen Ulvros luo moniulotteisen näköalan niin naisten

kirjoittamisen ja naisten välisten ystävyyssuhteiden historiaan kuin esimerkiksi matkustamiseen ja ruotsinjuutalaisuuteenkin. On ilahduttavaa lukea historioitsijan kirjoittamaa elämäkertaa, jossa on pyritty etäämmälle perinteisestä kronologisesta, usein kontekstoimattomasta elämän "kokonaisuuden" hahmottamisesta.

Heti Ulvrosin kirjan perään aloittamani Irmeli Niemen kirjoittama tuore elämäkerta keskeisestä suomalaisesta naiskirjailijasta Maria Jotunista osoittaa kirkkaasti, miten eri tavoin elämäkerran voi rakentaa. Niemi on pitäytynyt äärimmäisen puhdasoppisessa kronologisessa, kertovassa oteessa, jossa pysähtytään analysoimaan vain teoksia; ja niitäkin vailla kiinnekohtia 1980-90-luvuilla tapahtuneisiin käännteisiin kirjallisuudentutkimuksessa, puhumattakaan laajemmasta kulttuurihistoriallisesta kontekstista. Nämä kaksi ääripäätä saivat pohtimaan elämäkerran kirjoittamisen genreä, siihen liittyviä mahdollisuuksia ja mahdottomuuksia sekä toivomaan, että yhä useammin myös historioitsijat tarttuisivat elämäkerran - kirjailijankin - kirjoittamiseen.

Sophie Elkanin (1853-1921) elämäkerta on Ulvrosin sanojen mukaan elämäntyö- ja eksistentiaalibiografian risteytys. Keskiössä on yhtäältä ihmisen elämäntyö ja yksilön vuorovaikutus ympäristönsä kanssa sekä toisaalta sen tarkasteleminen, millainen persoona kyseinen ihminen on ollut ja mitkä ovat olleet hänen elämänsä keskeisiä eteenpäin ajavia voimia, eksistentiaalisia kysymyksiä. Ulvros nostaa Elkanin elämästä esiin keskeisiä teemoja, ja kutoo teoksen näiden varaan. Teemojen sisällä hän rakentaa historiallista kontekstia muiden tutkimusten kautta sekä käyttää jonkin verran myös teoreettisia apuvälineitä. Ensisijaisesti teos kulkee kronologisesti, ainakin eri lukujen sisällä. Muutamissa kohdin, kuten käsitellessään naiskirjailijoita tai juutalaisuutta, lukujen sisälle rakentuu pidempiä kontekstuaalisia ja analysoivia osuuksia, jotka vievät teosta rohkeammin tutkimukselliseen suuntaan. Lukijaa tällainen rakenteellinen ratkaisu houkuttelee lukemaan luodessaan Elkanin ympärille laajemman historiallisen kudelman. Teos on elävästi kirjoitettu, eikä kirjoittaja kätkeydy sanojensa ja tulkintojensa taakse, vaan antaa subjektiivisen äänensä kuulua. Kirja on kokonaisuus, mutta toimii jossain määrin myös erillisten lukujensa puitteissa. Kaiken kaikkiaan teos on hyvä esimerkki kulttuurihistoriallisen elämäkerran tuoreesta rakentamisesta.

Sophie Elkan on ollut yksi unohdettuja naiskirjailijoita. Kuolemansa jälkeen Elkan on noussut esiin Selma Lagerlöfin läheisenä naisystävänä, jolloin hänen oma kirjallinen tuotantonsa ja moninainen toimintansa on jäänyt syrjään. Eva-Helen Ulvros on sekä kirjassaan että aiemmin kirjoittamassaan artikkelissaan pohtinut historiallista muistia, joka Elkanin kohdalla on johtanut yhtäältä unohdukseen ja toisaalta negatiivisiin tulkintoihin tämän roolista Lagerlöfin rinnalla. Perustaessaan tietonsa muiden Lagerlöfin naisystävien muistoihin ja tarinoiniin Lagerlöf-elämäkerturit ovat antaneet Elkanista neuroottisen, suureen kirjailijaan ripustautuneen naisen kuvan. Ulvros kommentoi tällä oivaltavasti sitä, miten historiallinen muisti toimii, miten sattumanvaraisesti - loppujen lopuksi - muisti, tarinat ja tulkinnat syntyvät.

Ulvrosin kirja osoittaa, että Sophie Elkan ansaitsee oman biografian. Laajan alkuperäisaineiston kautta on tavoitettavissa nainen, joka traagisten henkilökohtaisten tapahtumien jälkeen kykeni rakentamaan itsenäisen, vaikutusvaltaisen ja rikkaan elämän kirjailijana ja poliittisistakin kysymyksistä kiinnostuneena kulttuurivaikuttajana.

Omana aikanaan hän oli tunnettu ja arvostettu kirjailija, jolla oli paikkansa Ruotsin kirjallisuushistoriassa. Älykkäänä, inspiroivana ja lämpimänä persoonana hän keräsi ympärilleen monia tärkeitä ystävyys-suhteita. Näistä merkittävin oli ystävyys Selma Lagerlöfin kanssa. Elämäntarinan vaikeatkaan puolet eivät jää kertomatta; yhtäläillä kirjassa on läsnä surua, masennusta ja ristiriitoja kokeva Sophie.

## Kirjoittava nainen

Sophie Salomon oli vauraan ruotsinjuutalaisen perheen tytär, joka avioitui 19-vuotiaana serkkunsa, musiikkikirjakauppias Nathan Elkanin kanssa. Avioliitto alkoi onnellisesti ja pariskunta sai tyttären. Sophien loppuelämää vahvasti johdatellut käänne kuitenkin tapahtui, kun hän menetti sekä miehensä että nelivuotiaan tyttärensä keuhkotautiin vuonna 1880. Sophien elämää tämä menetys seurasi tiiviisti; huolimatta energisyydestään ja sosiaalisuudestaan hän oli taipuvainen masennukseen. Vaikeat ajat jättivät häneen jälkensä ja hän käsitteli muistojaan monissa novelleissaan. Sophie itse näki menetyksensä käännteentekevänä tulevalle toiminnalleen; ilman sitä hänestä ei olisi tullut kirjailijaa. Hän lähentelikin jo neljäkymmentä julkaistessaan ensimmäiset novellinsa ja suureen menestykseen hänet johdatti 46-vuotiaana julkaistu historiallinen romaani göteborgilaisesta kauppiassuvusta *John Hall - en historia om det gamla Göteborg* (1899).

Historioitsijalle Elkan-elämäkerran lukeminen onkin kiinnostavaa siitäkin syystä, että Sophie itse oli amatöörihistorioitsija. Hän rakasti arkistotyötä ja sai nimeä historiallisten romaanien kirjoittajana. Kiinnostavaa kirjailijan persoonassa on myös se, että juutalaisena naisena hän oli äärimmäisen kiinnostunut Ruotsin historiasta ja ruotsalaisesta kirjallisuudesta. Juutalaisuus ei ollut hänelle keskeinen identiteetin määrittäjä, vaikka hän uskontoaan ajoittain harjoittikin. Ulvros näkeekin Elkanin elämän eräänlaisena rajojen ylittämisenä, mikä näkyy myös siinä, että tämä kiinnittyi miehiseen kirjallisuuden lajiin: historialliseen romaaniin. Samalla hänestä löytyi vahva naisasian puolestapuhuja.

Ulvros on uskaltanut jättää teoksesta varsinaisen kirjallisuustieteellisen, teoksia analysoivan osuuden pois (mikä toisaalta on sääli, toisaalta ymmärrettävää) ja on panostanut sen sijaan kirjoittamisen ja kirjailijuuden pohtimiseen. Hän tarkastelee Sophie Elkanin kirjailijuutta osana aikansa kirjallista kenttää ja kommentoi erityisesti naiskirjailijan vaikeaa asemaa 1800-luvun lopun kirjallisuudessa. Jos kritiikin aiheita kirjasta etsii, voi sellaiseksi mainita Bourdieun kenttäteorian turhan käyttämisen tässä kohdin. 1800-luvun lopun kirjallisen kentän ja naisten aseman hahmottaminen ei vaadi tällaista teoreettista kehystä, etenkin kun sitä ei sen kummemmin analysoida, vaan mainitaan suhteellisen lyhyesti.

Sophie Elkan ei teoksillaan asetu siihen naiskirjailijoiden joukkoon, jota viime vuosien tutkimuksessa on lähdetty nostamaan esiin, sillä hän ei teoksillaan osallistunut naisen asemasta käytyyn keskusteluun. Epäonnistuneiden, parjattujen miesten elämästä kertovilla historiallisilla romaaneillaan Elkan asettuu kaksoismarginaaliin, mikä on eittämättä edesauttanut kirjojen unohtamista. Sukunsa omaisuuden menettäneen John Hallin ohella hän kirjoitti mm. Kustaa IV Aadolfista. Sophie kommentoi kiinnostavasti ajan

naiskirjallisuuskeskustelua ja ilmaisi haluttomuutensa joutua siihen kategoriaan, johon ajan naiskirjailijoita asetettiin. Selmalle hän pohti kauhukuviaan seuraavasti:

Hänen käsityksensä mukaan natsien ja kommunistien leirien välinen ero oli määriteltävissä seuraavasti:

Om du visste hur det känns, då man ser Nordensvan numera anmäla under rubriken Damromaner. Då jag tänker på att min bok skall gå under denna rubrik skälfver jag. ---- Det är så förfärligt orättvisst, och då man tänker på att man arbetar åtminstone lika samvetsgrant som herrarna, så hvarför denna netsättande distinktion. Men hur min bok är eller blir - inte är den "damroman".

Elkanin teokset saivat arvostusta ja ne olivat hyvin luettuja. Historioitsijat pitivät Elkanin teoksia ammattitaitoisina ja jopa pyysivät häntä kirjoittamaan tieteelliseen aikakauslehteen. Tämän "rajan" yli Elkan ei kuitenkaan uskaltanut hypätä, hän piti itseään romaanikirjailijana ja historiantutkimuksen suhteen amatööriinä.

## **Naissuhteita**

Teoksessaan *Ulvros* valottaa naisten välisten suhteiden merkityksellisyyttä, muttei silti ihanno. Sophien elämäkerrassa on läsnä myös ihmissuhteiden raadollisuus, samalla alalla toimivien naisten keskinäisten välien vaikeus ja erimielisyydet monista naisasiakysymyksistä. Esimerkiksi sekä Selma että Sophie vastustivat Ellen Keyn paljonkeskusteltuja ajatuksia vapaasta rakkaudesta ja sukupuolten erillisistä toiminta-alueista, vaikka Sophie pitikin Keystä ihmisenä.

Keskeinen juonne kirjassa on naisten välisten suhteiden ja ystävyysien tarkasteleminen. Sophie Elkanin elämässä oli monia tärkeitä naisia aina läheisestä äitisuhteesta alkaen. Ystävyys Selma Lagerlöfin kanssa muodostui molemminpuoliseksi dialogiksi; he kommentoivat toistensa teoksia, tukivat toisiaan henkisesti ja joskus myös rahallisesti, kuten Sophie rahoittaessaan heidän pitkiä yhteisiä ulkomaanmatkojaan. Välillä heidän suhteensa tosin sisälsi liiankin armotonta kritisoimista ja toisen tekstiin tunkeutumista. Ystävyys näyttäytyy inspiroivana ja äärimmäisen tärkeänä niin työn kuin tunne-elämän suhteen. Näin Sophie kirjoitti Selmalle vuonna 1900:

Jag känner mig mycket rik af den kärlek du ger mig, liksom af den jag ger dig, mycket, mycket rik. Minns du, när vi började, att du sade 'det går nog öfver' och att jag svarade 'det går inte öfver'. För mig går ingen kärlek öfver och har aldrig gjort det.

Selman ohella Sophiella oli useita, vuosikymmeniä kestäneitä ystävyysuhteita ja esimerkiksi laajoilla ulkomaanmatkoillaan hän tutustui helposti uusiin ihmisiin ja loi verkostoja. Rakkaus sekä naiseen että miehiin määritteli Sophien tunne-elämää; hänen elämänsä hallitsi pitkään myös rakkaus belgialaiseen naimisissa olevaan mieheen. Varsinkin ystävyytensä alkuaikoina Selma ja Sophie keskustelivat suhteensa laadusta ja kirjeistä on luettavissa kaikuja aikansa normittavasta seksuaalisuuskeskustelusta. Suhde

seksuaalisuuteen ja ruumiillisuuteen ei ollut yksinkertainen. Tästä syystä olisi väärin ja anakronistista koettaa määritellä heitä lesboiksi tai biseksuaaleiksi. Sen sijaan Ulvros antaa tilaa ja väljyyttä naisten välisten suhteiden moninaisuudelle, ja pyrkii nostamaan esiin naisten oman itseymmärryksen tunteistaan ja suhteistaan. Siten Ulvrosin teos kommentoi jo 1970-luvulta asti naistutkimuksessa käytyä keskustelua naisten välisten suhteiden laadusta, rakkaudesta ja lesboudesta.

## **"Så farligt subjektivt." Kirjeet historioitsijan hyppysissä**

Ylläolevan lausahduksen kirjoitti 1920-luvulla päiväkirjaansa Karin Bergman, ohjaaja Ingmar Bergmanin äiti, jonka elämästä poika on kirjoittanut useita elokuvakäsikirjoituksia mm. näiden päiväkirjojen pohjalta. Tuon lauseen alla kokoonnuimme Eva-Helen Ulvrosin kera keskustelemaan kirjeistä historioitsijan lähdemateriaalina erilaisissa tutkimuksissa. Karin Bergmanille oma, yksityinen kirjoitus muodostui "vaarallisen subjektiiviseksi" vaikean aviokriisin ja kolmiodraaman keskellä. Vaikka kirjoittaminen houkutti, elämän jatkuminen tuntui edes hiukan helpommalta, kun kaikkein vaikeimmista asioista kykeni vaikenemaan. Millaisin päämäärin ja ehdoin ihmiset yksityisiä tekstejä kirjoittavat? Voivatko ne muuttua "vaarallisen subjektiivisiksi" omissa, tai puhumattakaan muiden silmissä? Mikä oikeus meillä tällöin on tarttua yksityisiin dokumentteihin?

Muun muassa tällaisia kysymyksiä kohtaa jokainen yksityistä materiaalia lähteenään käyttävä, ja niistä me keskustelimme. Keskeinen ongelma on, missä määrin kirjeissä ja päiväkirjoissa on kysymys genrestä, kirjoittamisen historiallisuudesta ja kulttuurisuudesta, ja missä määrin yksityisestä ja persoonallisesta. Antaako tutkimuksellemme oikeutuksen se, että kirjoittaminen ja ihmisten tunteet ja kokemukset ovat aina historiallistettavissa ja se voi olla myös meille ainoa väylä tarttua niihin? Vai missä määrin meidän pitäisi arvostaa kunkin yksityisyyttä?

Eva-Helen Ulvros on pohtinut kirjeen kirjoittamisen genreen liittyviä kysymyksiä metodisesta näkökulmasta aiemmissakin teoksissaan ja todennut mm. sen tärkeän seikan, että kirjeet ovat pitkään olleet paljon julkisempia kuin miten me ne nykyään ymmärrämme. Kirjeiden ja päiväkirjojenkin ääneen lukeminen oli 1800-luvulla tavallista ja niiden kirjoittamista sääntelivät silloin - kuten nykyäänkin - vahvat kulttuuriset konventiot.

Kirjeiden aitous ja spontaanisuus herättävät aina kysymyksiä, eikä kirjoittajien tarkoitusperistä voikaan koskaan lopullisesti päästä selville. Sophie Elkanin ja Selma Lagerlöfin kirjeenvaihto kertoo kiehtovasti siitä, millaisia ajatuksia kahdella kuuluisalla naiskirjailijalla saattoi olla kirjeenvaihdoistaan. Elkan ja Lagerlöf tuntuvat tiedostaneen yksityistenkin tekstiensä julkisuuden. He pohtivat, mitä tulevaisuuden ihmiset heidän keskusteluistaan ajattelisivat, Selma jopa vaihtoi mustekynästä kirjoituskoneeseen ajatellen näin jälkipolvien olevan helpompaa lukea hänen tekstiään. He myös kokosivat aineistojaan ja miettivät pitäisikö jo heidän itsensä tehdä merkintöjä niihin liittyen, sillä "ingen af oss slipper en biografi och hvad ha de stackarna som skola skrifva dem att gå efter".

Elämäkerran perustana on ollut Sophie Elkanin laaja useita tuhansia

kirjeitä käsittävä kirjeenvaihto Selma Lagerlöfin kanssa. Mukana on myös muuta kirjemateriaalia, mm. Sophien ja äidin välillä sekä muutamien muiden naisystävien kanssa. Kirjeiden kirjoittaminen oli vuosisadan taitteessa itsestäänselvä osa sivistyneistön, ja etenkin kirjallisten ihmisten arkipäivää, Selman ja Sophien välillä saattoivat singahdella kirjeet aika ajoin jopa päivittäin.

Elämäkerran aluksi Ulvros avaa lähtökohtiaan pohtimalla elämäkerran kirjoittamista ja kirjeiden käyttämistä. Hän viittaa Mihail Bahtinin näkemyksiin dialogisista teksteistä ja toteaa kuinka jatkuvassa vuorovaikutteisessa kirjoittamisessa voidaan tavoitella oman itsen näkemistä. Kirjoittamalla luodaan jatkuvasti identiteettiä, näytetään muille, kuka olen, tai ainakin kuka haluaisin olla. Ulvros toteaa Paul Ricoeurin viitaten, kuinka kirjeet eivät kerro totuutta jostain ajasta, vaan tiettyjen ihmisten kokemuksen ja näkemyksen tietyistä ajasta. Tämän ajatuksen kautta on mahdollista vakuuttaa lukija siitä, että elämäkerta Sophie Elkanista ja hänen kirjeenvaihtonsa avaavat tärkeän näköalan 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun ruotsalaiseen, osin myös eurooppalaiseen kulttuuriin.

Ulvros käyttää kirjeitä taiten. Kamppaillessani myös omassa väitöskirjassani laajan, monia tuhansia kirjeitä käsittävän kirjeenvaihdon kanssa en voi kuin nostaa hattua lopputulokselle, joka on syntynyt kirjevuorten äärellä. Kirjeiden kautta Ulvros hakee todellisia elämäkerrallisia tapahtumia, luo tarinaa ja samalla niiden avulla hän nostaa esiin tiettyjä keskeisiä teemoja, jotka Sophieta askarruttivat ja jotka siten historioitsijan silmissä nousevat keskeisiksi. Kirjeet saavat paljon tilaa, suhteellisen pitkätkin sitaatit tarjoavat mahdollisuuden erilaisten äänten kuulumiseen. Kaikkea ei ole tarpeen puhkianalysoida tai selittää lukijalle valmiiksi. Kun mukana on paljon tutkimustyötä, tapahtumien, ajatusten ja kokemusten asettamista laajempiin yhteyksiin, eivät pitkätkään kirjeenpätkät ole sivuilla turhaan. Ne puoltavat paikkaansa. Kirja antaa yhden vastauksen siihen historioitsijaa askarruttavaan ongelmaan, miten paljon on lupa antaa aineistonsa puhua "itsenään" ja miten paljon taas on syytä tulkita, analysoida ja selittää.

## Kirjallisuus

- Niemi, Irmeli: Arki ja tunteet. Maria Jotunin elämä ja kirjailijantyö. Otava, Helsinki 2001.
- Linton-Malmfors, Birgit: Den dubbla verkligheten. Karin och Erik Bergman i dagböcker och brev 1907-1936. Carlssons, Malmö 1992.
- Ulvros, Eva-Helen: Sophie Elkan. Hennes liv och vänskapen med Selma Lagerlöf. Historiska Media, Lund 2001.

### Muut Eva-Helen Ulvrosin teokset

- Kärlekens villkor. Tre kvinnoöden 1780-1880. Historiska Media, Lund 1998.
- Fruar och mamseller. Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790-1870. Historiska Media, Lund 1996. (Doktorsavhandling)



**Kirjoittaja Maarit Leskelä-Kärki on filosofian  
liseniaatti. Hän tekee väitöskirjaansa  
kirjoittavista Krohnin sisarista kulttuurihistorian  
oppiaineessa Turun yliopistossa Suomen  
Akatemian rahoittamassa hankkeessa  
"Kirjoittaen maailmalle - 1800-1900 -lukujen  
naisten kirjoittamisen kulttuurihistoriaa".**

# ENNEN JANYT

## Historian tietosanommat